

УДК 159.947

Можливості позитивного впливу на структуру особистості курсантів у період їх особистісно-професійного становлення

Кратінов В. А.

В данном исследовании представлены результаты анализа влияния профессионально-психологической подготовки в комплексе с физической активностью осуществляемой в виде учебно-тренировочных занятий борьбой дзюдо на личностно-профессиональное становление курсантов первого курса университета внутренних дел.

Показано, что применявшийся экспериментальный комплекс позитивно влияет на структуру личности курсантов. В её мобилизационной составляющей улучшаются показатели таких качеств как склонность к риску, гибкость к постановке цели, реакции на стресс, работоспособность и личностно-профессиональный потенциал.

Параллельно позитивные изменения происходят и в интеллектуальной сфере курсантов. Особенно значимые изменения отмечены в таких её компонентах как аналогии, обобщение, память и пространственное представление.

Сделан вывод о возможности применения профессионально-психологической подготовки в комплексе с физической активностью (занятия спортом) для целенаправленного влияния на личностно-профессиональное становление будущих специалистов правоохранительной системы.

Ключевые слова: личностно-профессиональное становление курсантов, профессионально-психологическая подготовка, мобилизационные и интеллектуальные компоненты.

У даному дослідженні представлені результати аналізу впливу професійно-психологічної підготовки в комплексі з фізичною активністю здійснюваної у вигляді навчально-тренувальних занять боротьбою дзюдо на особистісно-професійне становлення курсантів першого курсу університету внутрішніх справ.

Показано, що застосований експериментальний комплекс позитивно впливає на структуру особистості курсантів. В її мобілізаційній складовій поліпшуються показники таких якостей як схильність до ризику, гнучкість до постановки мети, реакції на стрес, працездатність і особистісно-професійний потенціал.

Паралельно позитивні зміни відбуваються і в інтелектуальній сфері курсантів. Особливо значимі зміни в таких її компонентах як аналогії, узагальнення, пам'ять і просторове уявлення.

Зроблено висновок про можливість застосування професійно-психологічної підготовки в комплексі з фізичною активністю (заняття спортом) для цілеспрямованого впливу на особистісно-професійне становлення майбутніх фахівців правоохоронної системи.

Ключові слова: особистісно-професійне становлення курсантів, професійно-психологічна підготовка, мобілізаційні та інтелектуальні компоненти.

This study presents the results of analysis of the impact of professional and psychological preparation in combination with physical activity undertaken in the form of training sessions judo student-professional development of first-year students of the University of the Interior.

It is shown that the used experimental set a positive impact on the structure of the individual students. Its mobilization component improves the qualities such as risk tolerance, flexibility to goal setting, reactions to stress, performance, and personal and professional potential.

Parallel to the positive changes taking place in the field of intellectual students. Particularly significant changes occurred in its components such as analogies, generalization, memory, and spatial representation.

The conclusion about the possibility of professional and psychological preparation in combination with physical activity (sports) for targeted impact on personal and professional development of future professionals of law enforcement.

Keywords: personal-professional development of students, vocational and psychological training, mobilization and intellectual components.

Постановка проблеми. Реформа вищої школи в Україні насамперед передбачає суттєве підвищення якості навчання студентів, що забезпечить підготовку фахівців з обраної спеціальності. Як відомо, будь-які перебудови, перш за все, викликають напруження й ускладнення у процесі звичайної діяльності. Особливо це стосується тієї частини молодих людей, які навчаються в університетах закритого типу де поряд з навчальною діяльністю є службова. Причому саме остання є зовсім новою для курсантів, а для першокурсників вона є найскладнішим і сильно діючим стресогенним чинником.

Безумовно, на шляху формування офіцера повинні зустрічатися складнощі, що загартовує їх. Але якщо не враховувати різку зміну умов життя, навчання, спілкування з оточуючими, то на психіку курсантів обрушується велика кількість обов'язків, що негативно впливають на їх психологічну сферу. Водночас курсові офіцери і начальницький склад у таких університетах частіше всього вважають, що з самого початку службової діяльності курсантів їм треба «задати перцю», Така «педагогіка» часто закінчується негативним ставленням курсантів до начальства, до навчання в університеті й взагалі до служби.

При такій стратегії педагогічних впливів особистісні зміни у курсантів зазнають швидких перебудов і здійснюється це на тлі обурення, страху, незадоволення, тобто негативних чинників.

Враховуючи необхідність пошуку шляхів та методів оптимізації навчально-службової діяльності курсантів слід вважати вирішення цієї проблеми практично важливим і актуальним завданням для науковців і перш за все тих, хто займається психологією особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема особистісних змін у процесі навчально-службової діяльності курсантів в університетах системи МВС вирішувалась у ряді досліджень. Так, у дисертаційному дослідженні О. О. Назарова висвітлюється вплив умов навчання та служби курсантів початкових курсів на адаптацію до університетських вимог [6]. Автор робить висновок про наявність

у них у цей період великої нервово-психічної напруги і складнощів психологічного характеру. В роботі Н. П. Сергієнко також здійснений аналіз впливу на психіку курсантів, стресогенних чинників та його негативних наслідків [7]. В роботі Ю. В. Драчової зроблено акцент саме на психологічних складнощах у професійному становленні випускників вузів МВС Росії [2]. Вказані та інші автори одноставно підкреслюють наявність постійної нервово – психічної напруги, зростання депресивності і тривожності в психічних проявах курсантів особливо початкових курсів.

В деяких роботах показано, що негативні зміни в психіці майбутніх фахівців значно погіршують сам процес і результати професійної підготовки офіцерів [1, 4, 5, 9]. В зв'язку з цим, і враховуючи вимоги МВС України до підвищення ефективності професійної підготовки фахівців цієї системи, слід вважати, що вирішення питань оптимізації цього процесу є актуальною проблемою сьогодення.

Мета дослідження – виявити особистісні зміни у курсантів університетів МВС України в період їх професійного становлення.

Організація та методи дослідження. Дослідження проведено за участю курсантів першого (n=46) курсу Харківського національного університету внутрішніх справ. Всі курсанти знаходились на казарменому положенні і на період експерименту не мали вад здоров'я і порушень психіки. Усі досліджені були розділені на 2 групи експериментальну (n=23) і контрольну (n=23). Перша підлягала експериментальному впливу, а друга навчалась за прийнятою програмою.

У даному дослідженні примінялись наступні методи:

1. діагностика особистісно-професійних якостей А. А. Трусів [10];
2. тест структури інтелекту (ТСІ) Р. Амтхауера [3];
3. статистичної обробки отриманих даних [8].

Результати дослідження та їх обговорення. З курсантами експериментальної групи упродовж навчального року проводилась спеціальна психологічна підготовка у комплексі зі спортивним тренуванням: вони займались боротьбою дзюдо. Контрольна група навчалась за розкладом.

В результаті наших попередніх досліджень нами були виділені чотири інтегральні, системоутворюючі компоненти, на яких базується особистісно-професійне становлення курсантів до майбутньої служби у правоохоронній системі. До них відносяться мотиваційний, мобілізаційний, інтелектуальний та емоційно-вольовий. У даному дослідженні приводяться дані стосовно другого та третього компонентів. Після проведення з курсантами першого курсу комплексної професійно-прикладної підготовки одержані результати представлені у таблицях 1 та 2. Першими досліджувались складові мобілізаційного чинника.

Мобілізаційний компонент. В межах цього чинника нам вважається за необхідне визначити потенційні можливості курсантів до мобілізації психологічної активності в складних умовах, до здатності ставити цілі і концентрувати свої уміння, знання та навички до їх ефективного досягнення.

Для реалізації даного завдання ми приміняли опитувальник особистісно-професійних якостей. Результати його використання в експерименті представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники особистісно-професійних якостей курсантів 1 курсу до та після експерименту (у балах, $\bar{X} \pm m$, n=46)

Шкали	Контрольна група (n=23)		Рівень імовірності		Експериментальна група (n=23)		Рівень імовірності	
	До	Після	t	p	До	Після	t	p
1	56,1±0,34	56,5±0,38	1,8	>0,05	56,3±2,21	65,5±2,45	2,8	<0,05
2	58,0±0,25	59,0±0,28	2,7	<0,05	58,2±2,46	65,4±2,20	2,2	<0,05
3	30,5±0,38	31,8±0,42	2,3	<0,05	31,0±1,17	34,9±1,20	2,7	<0,05
4	40,4±0,21	41,3±0,27	2,7	<0,05	40,2±2,54	49,7±2,76	2,5	<0,05
5	48,3±0,18	49,0±0,19	2,7	<0,05	48,0±2,75	56,4±2,55	2,3	<0,05
6	41,2±0,18	42,0±0,21	3,0	<0,01	41,5±2,14	48,5±2,35	2,2	<0,05
7	37,4±0,08	37,2±0,07	1,8	>0,05	37,5±1,45	44,1±1,71	2,9	<0,01
8	41,3±0,19	42,6±0,20	2,7	<0,05	41,0±2,46	48,7±2,21	2,3	<0,05
9	35,1±0,26	36,1±0,27	2,8	<0,05	35,8±2,17	43,6±2,24	2,5	<0,05

Примітка: 1 – схильність до ризику; 2 – гнучкість постановці мети; 3 – пріоритетність роботи; 4 – терпимість до невизначеності; 5 – реакція у стресі; 6 – незалежність; 7 – працездатність; 8 – планування часу; 9 – особистісно-професійний потенціал.

Так, за першою шкалою визначається схильність до ризику. Ця якість, на відміну від готовності до ризику, вважається у більшій мірі генетично обумовленою. Але це не значить, що вона не змінюється упродовж індивідуального розвитку людини. Дані, що одержані нами свідчать, що у курсантів з контрольної групи ця якість поліпшилась на 0,4 бала. Водночас у осіб з експериментальної групи після експерименту вона оцінена на 9,2 бала більше, ніж до нього. Тобто, цілеспрямована психологічна підготовка в рамках розробленої програми, здатна позитивно вплинути на ступінь прояву даної якості особистості курсантів.

Наступна шкала дозволяє діагностувати уміння ставити перед собою реальні задачі, або, інакше

кажучи, гнучкість у постановці мети. У курсантів з контрольної групи показник за цією шкалою збільшився на 1,0 бал, тобто курсанти в деякій мірі навчилися ставити мету, розраховуючи її досягати.

Однак, курсанти, які пройшли курс професійно-психологічної підготовки, при паралельних заняттях боротьбою дзюдо, досягли значно більшого: у них цей показник збільшився на 7,2 балів.

Пріоритетність роботи визначається за наступною шкалою. У даному разі отримані зміни в аналогічному напрямку. Мається на увазі незначне збільшення показників в групі контролю (на 1,3 бала) і суттєве їх зростання в експериментальній групі (на 3,9 балів).

Особливе значення має шкала, що дозволяє оцінювати терпимість до невизначеності. Справа в тому, що для ефективного прояву даної риси необхідно мобілізувати себе до стійкого перенесення стану з невідомими і важко прогнозуємими результатами очікуваного процесу. Це вимагає значних психічних зусиль і уміння мобілізувати себе на терпляче перенесення нервово-психічного напруження.

Одержані дані дозволяють відмітити, що у курсантів з контрольної групи цей показник збільшився на 0,9 бала. На відміну від неї у осіб з експериментальної групи він значно виріс: на 9,5 балів. Даний факт переконує в ефективності примінення розробленої програми з професійно-психологічної підготовки курсантів.

Оцінка реакції у стресі здійснюється за п'ятою шкалою. Діагностика цієї якості у курсантів після експерименту дозволяє підкреслити, що у групі контролю зареєстроване збільшення цього показника на 0,7 бала, а в експериментальній – на 8,4 балів. Отже знову ми можемо пересвідчитись у дієвості впливу на особистість досліджуємих осіб професійно-психологічної підготовки у поєднанні з заняттями боротьбою дзю-до.

За шостою шкалою визначається рівень прояву незалежності. Остання в контрольній групі збільшилась на 0,8 бала, а в експериментальній – на 7,0 балів. Мабуть постійний вибір тактики боротьби у спарингах досить активно впливає на формування незалежності курсантів.

Діагностика працездатності можлива за сьомою шкалою. Як видно з даних таблиці 1, у осіб з контрольної групи вона зменшилась на 0,2 бала, при одно часовому зростанні в експериментальній групі на 6,6 балів. Безумовно, на високий рівень працездатності треба мобілізувати свої сили і можливості, що і здатні після експерименту значно краще робити курсанти з експериментальної групи.

Уміння планувати свій час визначається за восьмою шкалою. У контрольній групі цей показник збільшився на 1,3 балів, а в експериментальній – на 7,7 балів.

І, нарешті, результати діагностики особистісно-професійного потенціалу, як інтегральної оцінки у процесі становлення курсантів, дозволять відмітити, що у курсантів з експериментальної групи він після експерименту збільшився на 7,8 балів, а з контрольної – на 1,0 бал.

Отже, одержані дані пересвідчують у можливості інтеграції мобілізаційних чинників психіки курсантів шляхом проведення з ними професійно-психологічної підготовки в комплексі зі спортивним тренуванням.

Інтелектуальний компонент. Процес особистісно-професійного становлення неможливий без участі інтелектуального компоненту, як головного чинника в індивідуальних можливостях особистості до пізнання через усвідомлення сприймаємої в одиницю часу інформації та ефективного аналізу і вирішення з її залученням назріваючих проблем. У нашому дослідженні інтелектуальні здібності курсантів в межах інтелектуального компоненту їх особистісної професіоналізації визначались за однойменною методикою: (TSI) Р. А. Амтхауера. Одержані дані розміщені у таблиці 2.

Таблиця 2

Показники інтелектуальних здібностей курсантів 1 курсу до та після експерименту (у балах,

$$\bar{X} \pm m, n=46)$$

Визначаємі чинники	Контрольна група (n=23)		Рівень імовірності		Експериментальна група (n=23)		Рівень імовірності	
	до експерименту	після експерименту	t	p	до експерименту	після експерименту	t	p
ДР	40,3±0,18	40,9±0,21	2,3	<0,05	40,5±0,38	41,8±0,42	2,3	<0,05
ВС	33,0±0,16	33,4±0,18	2,0	>0,05	33,1±0,52	35,0±0,56	2,5	<0,05
Ан	41,4±0,12	41,8±0,14	2,2	<0,05	41,1±0,75	43,5±0,81	2,2	<0,05
Уз	37,0±0,22	37,5±0,17	1,9	>0,05	36,8±0,64	39,2±0,73	2,5	<0,05
Пм	42,1±0,18	42,8±0,19	2,7	<0,05	41,9±0,66	44,9±0,68	3,2	<0,01
Аз	36,3±0,79	36,9±0,85	3,1	<0,01	36,5±0,79	39,5±0,85	2,6	<0,01
ЧР	33,1±0,22	33,7±0,26	1,8	<0,05	33,0±0,67	35,7±0,72	2,7	<0,01
ПУя	30,0±0,09	30,3±0,10	2,3	<0,05	29,6±0,86	32,4±0,93	2,2	<0,05
ПУз	25,4±0,31	25,6±0,36	2,6	<0,05	25,1±0,62	27,7±0,84	2,5	<0,05

Примітка: ДР – доповнення речень; ВС – виключення слів; Ан – аналогії; Уз – узагальнення; Пм – пам'ять; Аз – арифметичні задачі; ЧР – числові ряди; ПУя – просторове уявлення; ПУз – просторове узагальнення.

Одержані показники свідчать про відмінності в оцінках згаданих мисленневих процесів у курсантів, що пройшли професійно-психологічну підготовку в комплексі з активними фізичними навантаженнями і

тих хто був у групі контролю. Виявлені зміни однозначно демонструють зовсім незначні (в межах від 0,2 до 0,7 балів) поліпшення показників у курсантів з контрольної групи.

Водночас досліджені курсанти з експериментальної групи продемонстрували досить значне збільшення показників за визначасьми чинниками. Так, у найбільшій мірі збільшились показники (на 2,6-2,8 балів), що дозволяли покращити просторове уявлення та узагальнення. Ймовірно, це результат тренування постійної оцінки знаходження і миттєвого переміщення частин тіла суперника у просторі, що формується і відчутється при заняттях боротьбою дзю-до.

Результативні зміни і в показниках пам'яті: вони після експерименту зросли на 3,0 бала. Дещо менші: на рівні 2,4 бала за такими чинниками, як аналогії та узагальнення. Це ще один факт у рахунок підтримки думки про те, що приміняємий експериментальний комплекс є ефективним засобом розвитку інтелектуальних здібностей курсантів, що, безумовно, слід розглядати як один із головних важелів в їх особистісно-професійному становленні.

В найменшій мірі (на рівні 1,8-1,9 балів) поліпшились оцінки, що виставлялись за вербальні завдання. Мабуть на цю сферу інтелектуальних можливостей курсантів експериментальний комплекс вплинув не суттєво.

Таким чином, ми одержали дані, що переконують у можливості розвитку інтелектуальних здібностей шляхом реалізації засобів, зазначених у розробленій програмі особистісно-професійної підготовки.

Висновки

1. Професійно-психологічна підготовка в комплексі з фізичною активністю у вигляді навчально-тренувальних занять боротьбою дзюдо викликала суттєві зміни у структурі особистості курсантів з експериментальної групи. Після експерименту кількісний прояв таких якостей як схильність до ризику, гнучкість у постановці мети, реакція у стресі, працездатність та особистісно-професійний потенціал значно збільшився. Це означає, що експериментальний комплекс викликав позитивні зміни у мобілізаційному компоненті професійно-прикладної підготовки курсантів.

2. Інтелектуальна складова в результаті дії експериментального комплексу на особистість курсантів також змінилась в кращий бік. Особливо суттєві зміни виникли у таких її компонентах як аналогії, узагальнення, пам'ять і просторове уявлення.

Отже, розвиток інтелектуальних здібностей, що мають велике значення у професійно-особистісному становленні курсантів, можливий шляхом цілеспрямованого впливу професійно-психологічної підготовки, яка здійснювалась в комплексі з фізичними навантаженнями.

3. З метою підвищення ефективності особистісно-професійного становлення курсантів університетів закритого типу можна приміняти цілеспрямований вплив на їх особистість шляхом проведення професійно – психологічної підготовки, за допомогою якої досягається значне поліпшення мобілізаційних та інтелектуальних чинників у структурі особистості курсантів.

Перспективою подальших досліджень має бути пошук шляхів та методів формування всебічно розвинутої особистості майбутніх фахівців правоохоронної системи.

Література

1. Барко В. І. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід) / Вадим Ігорович Барко. – Київ: Ніка-Центр, 2003. – 448 с.
2. Драчева Ю. В. Психологические трудности профессионального становления выпускников высших образовательных учреждений МВД России и пути их преодоления : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридическая психология» / Драчева Юлия Владимировна. – М., 2004 – 20 с.
3. Елисеєв О. П. Практикум по психологии личности. 2-е изд., испр. и перераб. / Олег Павлович Елисеєв. – СПб. : Питер, 2008. – 512 с.
4. Котенев И. О. Психологическая диагностика постстрессовых состояний у сотрудников органов внутренних дел : Методическое пособие / Игорь Олегович Котенев. - М. : ГУК. МВД РФ, 1997. – 40 с.
5. Марвин М. И. Психологическое обеспечение деятельности ОВД в экстремальных условиях. Методическое пособие / М. И. Марвин, В. Н. Смирнов. – М. : УВР КУКиКП МВД России, 2001. – 308 с.
6. Назаров О. О. Динаміка первинної психологічної адаптації до умов навчання та служби в навчальних закладах МВС України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Назаров Олег Олександрович. – Харків, 2000. – 18 с.
7. Сергієнко Н. П. Психолого-правові засади формування особистості майбутніх працівників ОВС у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня к. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Сергієнко Надія Павлівна. – Харків, 2005. — 19 с.
8. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Елена Васильевна Сидоренко. – СПб. : Речь, 2003. – 350 с.
9. Романович Г. Г. Психологические особенности действий сотрудников ОВД в экстремальных условиях. Лекция / Г. Г. Романович, В. В. Юстицкий. – Минск : Минская ВШ МВД СССР, 1988. – 32 с.
10. Трус А. А. Личностные и социально-психологические предпосылки успешности деятельности курсантов военного вуза : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 19.00.05 «Социальная психология; психология социальной работы» / Трус Александр Алексеевич. – М., 1998. – 23 с.